

ԴԵՐԱՆՈՒՆԸ ՏԱՆՋՈՒԱԾ ԹԷ ՈՒԺԵՂԱՑԱԾ

Կը յիշեն անշուշտ ընթերցողները, որ «Բազմավէպ»-ի անցած տարւոյ Հոկտ.ի 10րդ թիւին մէջ ստորագրեցի էի յօդուած մը «Չարաշար տանջուած դերանունն մը» վերնագրով։ Անձնական երրորդ դէմքի կրկնակ դերանուննի մը հայցական հոլովն էր ան՝ ինքզինքը, որուն — հակառակ քերականական կանոնի — իբր ուղղական հոլով կամ տէր բայի գործածութիւնը տեսնելով շատերու եւ նոյն իսկ գիտնական համարուածներու կողմէն, բողոքեցի էի առնոց այս անկանոն սովորութեան կամ գործածութեան դէմ, ցոյց տալով սխալներն ու յորդորեցի էի զիրենք այլեւս ետ կեանալ չարաշար տանջին խեղճ դերանունն՝ սլաքի պէս մխելով անոր ամէն հոլովումներուն մէջ իրենց պոչատուր գան։ Ու, բոլորովին վստահ բողոքիս եւ յորդորիս իրաւացի ըլլալուն, կը համարէի, թէ ոչ ոք պիտի դիմադրէ խօսքիս։

Մեծ եղաւ զարմանքս, երբ «Բազմավէպ»-ի նոյն եւ Դեկտ. ամիսներու միացած թիւերուն մէջ ստորագրուած տեսայ՝ հայերէնի նշանախօսքին անգամ նախանձախնդիր արգոյ միաբանակիցս Հ. Արսէն Վ. Ղազիկեանի կողմէն յօդուած մը, որով կու գար հարուած մ'ալ ինքն ինքեցեւոր խեղճ դերանունիս, որ — եթէ լեզուու եւ նենար — պիտի գոչէր անտարակոյս. «Tu quoque fili mi!»։ Դո՛ւն ալ, որդեակ իմ, զո՛ւն ալ հայկաբանդ Հ. Արսէն, կը հարուածես զիս։

Բարեբախտաբար միաբանակցիս հարուածը այնքան մահացու չէ, վասն զի ինքն իսկ լաւ գիտնալով անիրաւաբար տանջուիլը խեղճ դերանունիս, ու տեսնելով խախուտ հիմը իր պաշտպանելիք տեսակէտին չի համարձակիր ուրիշ անգամուան պէս իր սովորական վճիռն արձակել ու հրամայել, ըսելով՝ «ՄԷ՛ գրէք... այլ գրեցէք»։ Եւ ոչ այսպէս միայն, այլ

եւ կանխաւ կ'իմացնէ, որ իր տեսակէտը պիտի պաշտպանէ ոչ թէ «խօսեցեցելով լեզուն եւ կանոնը» այլ յայտնելով իր անհատական կարծիքը։

Յետոյ կը վերլուծէ ինքզինքը բարբ, եւ օրինաւոր գտնելով անոր կրկնաւոր կազմութիւնը, ոչ միայն կ'արգարացնէ անոր իբր բարդ բառի ուղղական հոլով մը գործածութիւնը, այլ եւ կը ճգնի ապացուցանել օրինականելով, թէ ինքզինքը կրկնակ դերանունը զան իր մէջ ընդգրկելով ոչ թէ չարաշար կը տանջուի — ինչպէս կ'երեւէր ինծի — այլ մանաւանդ թէ կ'ուժեղանայ։

Առանց տատամսելու պիտի ունկնդրէի հեղինակաւոր ձայնին՝ հայկաբան ու քերականագէտ միաբանակցիս՝ եթէ երբեք համոզուէի իր պատճառաբանութիւններէն, բայց, ինչու մեղքս ծածկեմ, չկրցայ համոզուիլ, ու բռնազատուած կը կրկնեմ Գալիլէոսի հետ, «E pure si muove!» — Եւ սակայն կը շարժի՝ եւ սակայն ճշմարտութիւնն իմ կողմս է, եւ ահա թէ ինչու։

Նախ, միաբանակցիս խօսքերը կը վերկայեն, որ ճշմարտութիւնն աւելի իմ կողմս է քան թէ իրեն։ Ահա իր խոստովանութիւնը. «Իմ աշխատութիւններս զրիթէ մեծ մասամբ ոտանաւոր են, եւ անոնց մէջ չկան ինքզինքն ու նման ձեւերը։ Վերջերս երկու խոշոր հատոր Թարգմանեցի արձակ, Պապինի «Պատմութիւն Փրիստոսի»-ն, բայց չեմ կարծեր որ անոնց մէջ ալ գտնուի, ինքնագիրներու մէջ ալ արդէն չեն երեւիր»։

Այս խօսքերս կարողալէն վերջ՝ բնական կու գայ ընթերցողին հարցնել միաբանակցիս, որ՝ եթէ ինքզինքն ու նման ձեւ

1. «Բազմավէպ»-ի 1929, Նոյ-Դեկտ. Թիւ 11 էջ 365.

ւերը հիշող են ու ներելի անոնց գործածութիւնն, ինչո՞ւ այնքան կը խորշիս զու անոնցմէ, ինչո՞ւ զոնէ անգամ մը չես գործածած զանոնք հատորաւոր թարգմանութիւններու եւ ինքնազգրութիւններու մէջ, մեղանչելով սա իրաւացի առածին զէմ, թէ «Նախ պարտ է առնել, ապա ուսուցանել», կը հրամայենաւ ուրիշներուն բան մը, որուն համեմանգամ չես ուզեր առնել, կ'ըլլայ այսպէս բանն «Վարք Հաւանց»-ի մէջ յիշուած ճշմարտ մը կ'ըսէ, թէ «Ոչ երբեք ուսուցի զոք (ուսմք) զայն ինչ, զոր նախ ես ոչ արարի»։ — Զի որ ուսուցանէ զայլ ոք, պարտական է զի նախ ինքն գործենցէ զոր ուսուցանէ, քանզի գրեալ է՝ թէ մշակին նախ պարտ է ի պտղոյ ճաշակել»։

Դարձեալ միաբանակիցս կը պատմէ, թէ «Օր մը Կեղորոնականի աշակերտներու խօսելով ինքզինքի մասին... ըսի թէ քեւրականօրէն սխալ է ինքզինքնէ, ինքզինքնին եւ այլն», ինչ որ էր նաեւ իմ ըսածս ու պաշտպանածս, ուրեմն «ի բերանոյ ցումմէ դատեցար»։ Ու, յայտնի է, թէ ինչ որ սխալ է՝ ուղիղ չէ, եւ ինչ որ ուղիղ չէ, հետեւելի չէ, եւ ոչ ալ թողատրելի անոր գործածութիւնը ո՞ր է մէկուն։ Ասով հանդերձ միաբանակիցս կ'աւելցնէ, թէ «բայց եթէ ես գործածած ըլլայի (յիշեալ սխալ ձեւերը), եւ մէկը դիտողութիւն ընէր, ես զիս պիտի կրնայի արդարացնել»։

Շատ պարզ են խօսքերն միաբանակցիս, ըսել կ'ուզէ որ թէեւ քերականօրէն բացարձակապէս սխալ է զրեւ ինքզինքնէ, ինքզինքնին, եւ այլն, բայց որովհետեւ ես հայերէն լեզուի օխորդ պորտը մտած եմ, լեզուս ճարտար է, զբիշս ալ սուր, այս զէնքերովս կրնամ ես ցոյց տալ սխալը իբրեւ ուղիղ, աններելին իբրեւ ներելի, եւ այսպէս վարպետ փաստաբանի պէս արդարացնել յանցաւորները։ Մակայն քիչ վերջը, կարծես խիղճը զարնելով, վրայ կը բերէ ու կը պատուիրէ իր աշակերտներուն, թէ «դուք սակայն, ուղիղ ձեւին հետեւեցէք»։

Դարձեալ, իր յօդուածի վերջաբանին

մէջ կը գրէ, թէ «Ճարուհակ մի՛ գրէր, մի՛ գրէր ըսելով ձանձրացուցի ընթերցողներս, զոնէ անգամ մըն ալ զրեցէ՛ք ըսեմ, բայց... միղըր զորդին ճիտը»։ Կը ներէ՞ ինձ արդեօք Հ. Ալախչեան, որ ես ալ աւելցնեմ, թէ «միղըր նաեւ զորդը արդարացնողին ճիտը»։

Միաբանակցիս այսքան բացայայտ խօսքերէն ու խոստովանութիւններէն վերջ, արդէն իսկ լուծուած կը համարուի խընդիրն ինքն իրեն, ու իմ կողմի ճշմարտութիւնը կանգնած յաղթական իր բարձրաւանդակին վրայ, ու զուցէ այլեւս տեղի չի տար վիճաբանութեան, Բայց որովհետեւ միաբանակիցս կ'ուզէ իր առանձին տեսակէտը պարզել ինքզինքի մասին՝ յայտարարելով, թէ «Ոչ ոք ունեցած է տեսակէտը՝ զոր ես կ'ուզեմ պարզել հոս, ոչ Հիմայ, եւ ոչ ալ ասկէ առաջ երեցած յօդուածներու մէջ»։ Ասեմք ուրեմն իրեն, տեսնենք միշտ բոլորովին նոր տեսակէտը, եւ ապա ասեմք ալ ըստ այնմ արտասանենք մեր այոն՝ այո՛, եւ ոչն՝ ոչ։

Միաբանակիցս որպէս զի կարենայ ուղիղ ցոյց տալ եւ արդարացնել ինքզինքնին, ինքզինքնին, ինքզինքնին, ինքզինքնուս, ինքզինքնեւ եւ նման անկանոն ձեւերուն գործածութիւնը կը սկսի նախ բացատրել ինքզինք բառին ծագումը։ Ու, ձեռք առնելով ինքն անձնական երրորդ զէմքի դերանունը, ցոյց կու տայ անոր հոլովումը զբարարի մէջ աւ հոլովման տակ, եւ աշխարհարարի մէջ տարբերիլ անոր հոլովումին, ինչ՞պէս նաեւ կրկնուելով գործածութիւնը դեռուանիս թէ՛ զբարարի եւ թէ՛ աշխարհարարի մէջ։ Յետոյ ուրեմն կ'ապացուցանէ օրինակներով, թէ ինչպէս ինքնին նոյն զբարարի մէջ երբեմն դուրս կը ձգուի, եւ այսպէս մեր առջեւ կը դնէ ինք արմատ բառը նուէն թիթեցած, որուն հայցականը կ'ըլլայ կ'ըսէ զինք, Ապա կը յաւելու, թէ «Գրաբարի մէջ ինքն եւ զինքն երկու առանձին բառեր են, որոնք աշխարհաբարի մէջ եղած են ինքզինք, մէկ բառ։

մօթի. զարկանել զքարի, զգետերի, եւ այլն: Աստուծոյ բոլորն ալ ուժեղ հոլովներն են: Աւստի է ցոյնդոյն, ուժեղ է բերրիքի:

Աստուծոյ գաւառը քաղելով Հ. Ա. Բագրատունիի «Զարգացեալոցն» կը բերէ ուրիշ օրինակներ ալ բայերու, գոյականներու, ածականներու, մակբայներու եւ այլն, որոնք զան իրենց մէջ ընդգրկելով ձեւացած են մէկ մէկ բարդ բառ, եւ միանգամայն աւելի ուժեղացած: Ահաւաստիկ մի քանին այդ օրինակներէն, «Զօշաբաղու թիւն, զառաջաւորութիւն, զառիվայր, զառիվեր, զմիմանսզրկութիւն, զայլոցկերութիւն, զայլազրկութիւն, զմիմանսպանութիւն, զաստուածարհամարհութիւն եւ այլն»:

Հ. Արսէնիս եթէ չի նեղանայ ինձ, զինքը պիտի նմանցնեմ հոս յանցաւոր աշակերտի մը, որուն երբ առջեւը կը դրուի իր յանցանքը, ինք զինքը արդարացեալութեամբ կ'ըսէ ուսուցչին, թէ «միայն ես չեմ ընդոյն, ինձի պէս ուրիշներ ալ կան», գիտալով հարդերձ, որ ըրածն յանցանք է:

Գալով միաբանակցիս մէջ բերած վերաճիչեալ նման օրինակներուն, պիտի ըսեմ, թէ անոնց կազմութիւնը կամ պարագան բոլորովին տարբեր է, ու չեն կրնար աւստի իբր արդարացեցիչ օրինակ ծառայել ինքզինքը կրկնաւոր դերանունին իբր ուղղական հոլով կամ տէր բայի գործածութեան անկանոնաբար: Այս ալ, նախ կը հարցնեմ միաբանակցիս, որ եթէ իր ըսածին պէս՝ զբարարի մէջ իրարու հետ միանալով կազմուեալ է ինքզինք մէկ բարդ բառ, եւ եթէ զիրենք կապող զան պարզապէս սաստկացեցիչ գիր մըն է եւ ոչ ալ ինչ, ապա ուրեմն ի՞նչ հոլով է ինքզինքը, ուղղական թէ հայցական: Միաբանակցիս կը պատասխանէ, թէ «բացի ուղղականէն» որ չըլլար», ուրեմն կը փնտրեմ, թէ հայցական է, եւ եթէ այսպէս է, ի՞նչպէս ներքին կ'ըլլայ գործածել հայցական հոլով մը իրրեւ ուղղական կամ տէր բայի:

1. Մեր գիտածն ինք զինք հայցական է, որուն ուղղական է ինք

Հ. Արսէն առաջինը չէ մեզի իմացնողը կամ անդարադարձողը, թէ զայ գիրը միայն հոլովի համար եղած չէ. «սաստկացեցիչ» գիր մըն է միազամայն, ինչ որ արդէն գիտէինք, եւ նոյն իսկ Հ. Արսէն իագրատունի իր «Զարգացեալոց ինչ մէկ» կ'ըսէ, թէ «Գիտանի զտառ ածանցական իբր սաստկացեցիչ նշանակութեան», որուն օրինակներ ալ կը բերէ, ինչպէս: Անց, զանց, առաջին, զառաջին, առաջաւոր, զառաջաւոր, աշացու, զաշացու, այրուց, զայրուց, արդ, զարդ, արթուն, զարթուն կամ զուարթուն, անխուլ, զանխուլ, անցանեմ, զանցանեմ, արմանեմ, զարմանեմ, հղծանեմ, զհղծանեմ, եւ այլն: Այսպէս իագրատունին ոչ երբեք կը պաշտպանէ կամ կը վարդապետէ, թէ այս ոճով կազմուած գոյական կամ ածական բառերուն հայցականը կրնայ հոլովի իբր ուղղական հոլով կամ տէր բայի, ինչպէս կը հոլովեն անկանոնաբար ինք զինքը:

Վերադառնալ օրինակներն ու նման ձեւեր ինչ կերպով ալ յօրինուած բառեր ըլլան, տալին պարագայի մէջ, անոնք նախ նեղ հեղինակութեամբ վաւերացած ու նուիրագործուած ուղղական բարդ բառեր են, որ կը հոլովին ըստ օրինի ցերականական կանոնաց, իսկ ներքին պիտի ըլլար արդեօք, եթէ մէկը՝ հետեւելով ինքզինքի աշակերտ օրինակին՝ յիշեալ բառերէն միոյն հայցականը գործածէր իբր ուղ. հոլով, զոր օր. առնելով զարդ բառին հայցականը՝ զգարդ, հոլովէր զայն աշխարհաբարի մէջ այսպէս, զգարդ, ըզգարդի, զգարդէ, զգարդով:

Գալով միաբանակցիս մէջ բերած վերաճիչեալ ուրիշ բառերուն՝ պիտի ըսեմ, որ անոնց մէջ մտած գայերուն բոլորն ալ աւելն անգամ զանոնք «սաստկացեցիչ» կամ ուժեղացեցիչ համար ներմուծուած չեն, այլ ատոնք — ինչպէս իագրատունին ալ կ'ըսէ — «երբեմն անշնան են», շատ անգամ ալ ինքնարատութիւններ զանազան բայերու, նախադասութիւններու եւ այլն, որոնք՝ լեզուի յատուկ կանոնին

համեմատ՝ ի բնէ կը պահանջեն զ գիրը կամ նախդիրը, որ իւրաքանչիւր բային կամ նախադրութեան պահանջածին հաւմեմատ՝ կը դուռի երբեմն հայցականի, երբեմն բացառականի, երբեմն ալ գործիականի վրայ, Զոր օր. մինչդեռ աշխարհաբարի մէջ կ'ըսեն հարցնել մէկուն, աղաչել մէկուն. քարի զարնել, գետինը զարնել. գոհանալ Աստուծմէ, ըսել՝ լսել անոր վրայ, անոր համար. բոցի վրայ դնել. գետը անցնել եւ այլն, գրաբարի մէջ մի եւ նոյն խօսքերը կ'ըսենք տարբեր հոլով. ներով, ինչպէս, հարցանել զոք, աղաչել զոք, հարկանել՝ զարկանել՝ զարկուցանել զքար, զգետին. գոհանալ գլխաւորօր, ասել՝ լսել զմեզմէ. ածել զոքով. անցանել ըզգետով եւ այլն. որովհետեւ գրաբարի մէջ՝ հարցանել, աղաչել բայերը իրենց խնդիրը կը պահանջեն զայով հայցական. հարկանել՝ զարկանել՝ զարկուցանել զայով տրական. գոհանալ՝ ասել՝ լսել զայով բացառական. ածել՝ անցանել զայով գործիական: Ու, ըստ իս՝ պարզապէս ենթադրական կամ երեւակայական է կարծելն, թէ վերոյիշեալ հոլովներն իրենց վրայ իբր խնդիր առնելով զսեռ ուժեղացած ըլլան, քանի որ մի եւ նոյն բառերու կամ հոլովներու վրայ բնաւ նշան որ չի տես. նուրի ուժեղացած կամ սաստկացած ըլլալու աշխարհաբարի մէջ. եւ յորաւի ուժեղութեան կամ սաստկութեան ինչ նշան կայ սա խօսքերու մէջ, հարցնել մէկուն, գոհանալ Աստուծմէ, ըսել՝ լսել անոր վրայ, բոցի վրայ դնել, գետը անցնել, Արդ, ծիծաղական չէ՞ միեւնոյն բառը կամ խօսքը գրաբարի մէջ ուժեղացած ու աշխարհաբարի մէջ տկարացած համարելը:

Միաբանակիցս — ինչպէս վերը յիշեցինք — զսեռ իրենց մէջ ընդգրկած ըլլալու ուժն պատճառաւ ուժեղացած բառեր կը համարի նաեւ ցոյնցոյն, թելոյն, նորոգող, եւ այլն, ինչ որ՝ ըստ իս՝ լուի ենթադրական է եւ ոչ հիմնաւոր:

Նայի, մէջ բերուած երեք բառերը չեն հին նախնեաց, այլ յօրինուած են վերջին

դարերու մէջ, ու գործածուելով իբր ուսուցողին՝ չեն կրնար օրինակ ծառայել մեզ, մանաւանդ նորոգող բառը՝ չենք սխալի կարծեմ, եթէ ըսենք որ կաղապարուած է ուսուցողին նորոգող կամ թուրքերէն եկել եկնի բառին վրայ. նոր ու եկելի գիտենք, բայց ինչ են նոյն ու եկել ընդունի՞նք զասոնց ալ իբր հարազատ հայ բառեր, թէ վտարենք իսկոյն: Ասկէ զատ յիշուած այդ բառերուն մէջ մտած զայեւն ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ նախդիրներ քան նախադրութեան, որ զայ կ'առնէ, ուստի վերոյիշեալ օրինակներուն մէջ կը նշանակէ, թէ գոյնը քան զմիւս գոյնը տարբեր է, զանազան է, գեղեցիկ է. թելը քան զմիւս թելը գեղեցիկ է, նուրբ է, զանազան է, եւ այլն:

Միաբանակիցս իր պաշտպանած խախուտ տեսակէտը արդարացնելու եւ ընթերցողները համոզելու համար, թէ ինքզինքնի զսեռ սաստկացուցիչ գիր մըն է եւ ոչ այլ ինչ, անպակասով օրինակներ ալ կը բերէ մեզ, ի մէջ այլոց մեր առջեւը կը դնէ Ղուկասու աւետարանին իր. 53 համարի սա տողը «ուր չէր բնաւ զոք եղեալ», եւ կը յաւելու, թէ «յունաբէնը որ է, լատիններէն որ», յետոյ կը հարցնէ մեզի, թէ «հայերէնը ինչու զոք է, երբ իմաստն է «ուր մէկը դրուած չէր», ինչպէս Յովհաննու աւետարանին մէջ ԺԹ. 41 զբռնուած է ուղիղ կերպով «յորում ոչ որ երբեք էր եղեալ», ու կը պատասխանէ ինք իր հարցումին, թէ ուրեք ուժ տաւ լու համար դրնը են զայն:

Որքան կը յարգեմ մեր հին նախնիքը, նոյնքան ալ կը սիրեմ անոնց կանոնագրած ու կերտած հիմնալի հայկական լեզուն, որուն իւրաքանչիւր բառերը իբր նշխար պիտի համբուրէի, պայմանաւ միայն որ ապահով ըլլայի, թէ ասոնց ստուգել կերտուած են եւ գրուած օժովալից մաս տեղով պաշտելի մեր Նախնեաց ու չեն խանգարուած բնաւ ընթացքին մէջ երկար դարերու: Արդ, միաբանակիցս ապահով է եւ կրնամ զիս ալ վստահացնել, թէ յիշեալ խօսքերուն մէջ գտնուող զոքի զ

գիրը դրուած է բուն իսկ թարգմանչէն եւ յետոյ յաւելուած չէ ազէտ կամ սխալ ընդօրինակողէ մը եւ կամ ուրիշ ո՛ր եւ կերպով ներմուծուած, ինչ որ շատ հաւանական կ'երեւի ինձ, քանի որ յայտնի սխալ մըն է գործուածն հոն, տէր բային փոխանակ ուղղականի՝ դնել հայցական սեռի խնդիր, ինչ որ ըլլալու բան չէ, զոր ուղղեր են յոյն եւ լատին բնագիրներն, ինչպէս նաեւ թարգմանիչն Յովհաննու աւետարանին, որուն համար նոյն ինքն միաբանակիցս կը վկայէ, թէ «զրուած է ուղիղ կերպով», որով եւ կը հաստատէ, թէ սխալ է Ղուսասինը, եւ հետեւաբար՝ քաշկուտուք եւ անհամոզիչ արդարացում մըն է միաբանակցիս ըսելն, թէ հոն «ուժ տալու համար դրեր են զան»։ Ասով հանդերձ, ի յարգանս իր հնութեան, կրնայ ծնալ իր տեղը այդ եկամուտ զան, միայն թէ միաբանակիցս զայն իբր բարի ու հետեւելի օրինակ չի բերէ ընթերցողներուն, գիտնալով որ «մէկ ծիծեռնակով զարուն չի գար» մանաւանդ փետրաթափ ծիծեռնակ մը, եւ թէ խոհեմութիւն չէ հիմնել շէնք մը խախտու հիման վրայ։

Միաբանակիցս իր պաշտպանած «խը-գիւքը» եւ անոր նման ձեւերը հայերէնի մէջ խօթելու համար՝ օգնութեան կը դիմէ նաեւ ստորին դասակարգին, ուսկից զուարճալի օրինակներ կը բերէ մեզ, որոնց վրայ ինքն ալ կը ծիծաղի կուշտ մը։ «Հոս (Վննետիկ) զաւառացի ընտանիք մը կայ, կ'ըսէ, Սիմսոնէն, որոնցմէ յաճախ կը լսենք զիւրք եկու, զիւրք զսիւն ու նման ձեւերը»։ Ուրեմն ուղիղ են բերելն լուսամենին այդ ընտանիքին, հետեւելուն ենք անոնց։ Յետոյ կը պատմէ դեռ աւելի զուարճալի պատմութիւն մը։ «Օր մը, կ'ըսէ, զպրոցական ընկերներով Պարսիկացիք շրջակայ գիւղերէն մին այցելուութեան էինք գացեր։ Առաջին զործերնիս զպրոցը տեսնելն եղաւ։ Ուսուցիչը կամ կատալարիչը տողոց մէջ վեր վար կը քալէր։ Մեզ պատուով ընդունեցաւ, մայրաքաղաքէն կու գայինք։ Խօսակցութեան մէջ էինք՝ երբ տղու մը խելքին փչեց եւ

եկա հարցուց ուսուցչին. «Պարոն ուսուցիչ, կոնակին զրարարն ի՞նչ է»։ — Զկոնակը փռչեց ուսուցչիը։

Ես փերթ մը փրցուցի ընթերցէս՝ զրսպելու համար խնդուքս, ուրիշ մը նոյնքան ճարտար չեղաւ, այլ կամքէն անկախ շնախատեսուած ձայներ լսեցուց, երրորդը շողիքէ հարուստ՝ ինչ կար բերնին մէջ՝ զուրս զգայեց... Վարդուեցանք... բայց իրաւունք ունէինք Վարդուելու. կարծեմ թէ ոչ. մարդը շատ լաւ ըսաւ, այն ատեն դեռ անտեղեակ էինք թէ կուտն ընտիր բարը կայ, սո կուտն որմէ կ'ելլէ կոնակ բառը. մարդը սասուկացուցիչ զան ալ դրա՛մ եղաւ գնաց»։ Ու, զան այն աստիճանի՝ սաստիկ է եղեթ, որ կոնակի միւս կողմէն զուրս ելեր է չրի պոչով...։ Պրովօ աֆէրիկն, կեցցէ միաբանակիցս, որ այսքան ներողամիտ կը գտնուի մեղաւորներու հանդէպ, մինչեւ իսկ կոնակ ծակող ուսուցչի մը, եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ կը պաշտպանէ զանի՝ ըսելով, թէ «մարդը շատ լաւ ըսաւ»։ Եթէ այդպէս է, հատ մըն ալ ես իրեն պատմեմ, որ զուցէ աւելի գերազանց է քան իր պատմածը, ըստ որում իր մէջ կը պարուտանակէ աւելի առատ եւ ուժեղ ցոյցեր։

Լսած եմ ականատեսս վկայէ մը, թէ Դրանսիլուանիոյ Եղիսարեթուպոլիս քաղաքին մէջ կար հայ է, որ Վննետիկ ուսած եւ անկէ վերադարձած ըլլալուն՝ ժողովուրդը կը կոչէր զինքը փաղաքշական անունով Վննետիկ աղայ, որ եւ միանգամայն մեծ համբաւ ունէր զբարբառագէտի։ Օր մը կը հարցնեն իրեն, — Վննետիկ աղայ, զբարբառն ինչպէս լեզուէ, — շատ դուրին լեզու մըն է, կը պատասխանէ, դիր գոն, դիր ինին՝ կ'ըլլայ զբարբար, զոր օր. «Թիուցեալ զՊէշտէրէկէ ի յամպահովանեց եկն զբաղնիք»։ Ու, այս ուկեղաբան զբարբարովն Վննետիկ աղան ըսել կ'ուզէ եղբի, որ «Պէշտէրէկէն ճամբայ ելլելով՝ հովանոցը զուրս բռնանած», գացեր է բաղնիք»։ Կարծեմ, թէ

1. Կ'երեւի անոնեւ կու գայ եղբիւ

այս պատմութիւնն ալ վար չի մնար միաբանակցիս պատմածն, իրեն պէս ես ալ ըսեմ արդեօք, թէ վեհեկոսիկ ազան շատ լաւ ըսաւ», սաստկացուցիչ զան զրաւ կռնակը Պէշտերէի, ինին, յին ալ խօսեց հովանոցին, թոռա հասաւ բաղնիք, սաստկացուցիչ զայ մին ալ ասոր կացուց, հաւ գնաց... Բայց ինչո՞ւ հետեւեալը երթանք մինչեւ Եղիսարեթուպոլիս ու վերջովինք աճիւնները մեր գրաբարագէտ վեհեկոսիկ տղային, հոս քիթթնոտ տակը՝ Պոլիս ալ, կը հանդիպինք երբեմն օրաթերթերու մէջ ոսկեզարեան լեզուի նման օրինակներու, վերջերս «Նոր Լուր»-ի մէջ կարդացի հետեւեալ տողերը «վեհեկոսիկ 23 Ապրիլ (Հետագիւր) — վեհեկոսիկ Միւլթարեան Միաբանութեան համագումար ժողովը որոշեց 1. Յորեկար Ստեփանէֆ. կուրտիկեանը կարգել «Պատուաւոր անդամ հայկական ճեմարանի Միւլթարեան Ուսումնի»։ 2. Ամէն տարի 23 Ապրիլին տօնել Ս. (սուրբ մի կարդաք) կուրտիկեանի անունը։ 3. Ս. Ղազարու վանքին արեւելեան կողմնաշխարհը զետեղել մարմարեայ կրթող մը, որուն վրայ պիտի քանդակուի «Աստ հանգչին զՉոզնութիւն, զպարտաճանաչութիւն եւ զկուրտ. (կուրտիկեան) է հոս» — Արդ, կը հարցնեմ միաբանակցիս, թէ յիշեալ երեք բառերուն կպած ընդգծեալ երեք պոչաւոր զանքն ի՞նչ գործ ունին հանգչիլ չէ՞ղոր բայէն վերջ, մասնաւոր որ երեք այդ բառերն ալ են տէր բայի. ըսենք անցնինք, թէ ասոն, ալ սաստկացուցիչ զայնք, թէ խարազանով վտարենք երկայնատուտն այդ ճիւղները։

Թողովը զինքը եկաւ, զիրենք ըսինք Սամոնցի ընտանիքին, զհետեւի Պարտիզակցի ուսուցչին, զՊէտրիկին, ի յամպ. հովանիս, զարդիքը վեհեկոսիկ աղային, զՉոզնարիւնը, զՊարտաճանաչարիւնը եւ ըզկուրտը՝ «Նոր Լուր»-ի գրողին, կը վերջացնեմ երկար յօդուածս ամփոփելով զայն հետագայ հակիրճ տողերու մէջ։

1. Անճնական երրորդ դէմքի կրկնակ զերանունի մը հայցական հոլովն է ինքն-զինքն կամ ինք-զինք, որուն ուղղականն է ինքն կամ ինք։

2. Մեր հին Նախնիք գրաբարի մէջ երբեք ընդունած չէն ինքն-զինքն իրեւ մէկ բառ կամ ուղղական հոլով կամ տէր բայի, այլ հոլոված են զայն միշտ անշատ ու գործածած իրեւ հայցական հոլով կամ սեռի խնդիր։

3. Հայկաբան ու քերականագէտ հեղինակաւոր անձինք՝ ի մէջ որոց՝ Հ. Ա. Բագրատունի, եւ Հ. Ա. արք. Ալարեան միշտ գործածած են ինքն-զինքն ըստ օրինի գործածութեան հին Նախնիք, մասնաւոր Ալարեան որոշ յայտարարած, թէ խորք, սխալ, եւ մեծապէս զգոյշալի է «ինքն-զինք»-ի գործածութիւնը իբր մէկ բառ, ուղղական կամ տէր բայի։

4. Նոյն իսկ՝ միաբանակցիս խոստովանութեան համեմատ՝ «քերականօրէն սխալ է ըսել ինքզինքն, ինքզինքն եւ այլն, որոնց գործածութենէն ինքը միշտ խորշած է իրեւ մասնաւոր մեղքէ, աշակերտներուն ալ պատուիրած՝ ըսելով, թէ «դուք սակայն ուղիղ ձեւին հետեւեցէք»։

Այս տուեալներուն վրայ յեցած՝ կը ստիպուիմ յայտարարել արգոյ միաբանակցիս Հ. Արսէն վ. Ղազկիւնի, որ ընդունելի չէ ինձ եւ աններելի սխալ մըն է քերականօրէն սա իր «զաղափարն ու կարծիքն», որով կ'ուզէ որ «մնայ տեղը ինքզինքի եկամուտ զան, եւ իրեւ ուղիղ գործածութի ինքզինքն, ինքզինքն, եւ այլն, համարելով զան սաստկացուցիչ»։ Ու կը վերջացնեմ խօսքս սա կարծիքով ու հաստատ համոզումով, թէ միաբանակցիս յիշեալ զաղափարը ու կարծիքը ընդունելով, ինքն-զինքն կրկնաւոր զերանունն ո՞չ թէ կ'ուսեղանայ, այլ կը տանջուի չաւրաչար։

2. Եօթեւ վ. Արգոսեւս

Կ. Պոլիս 1980 Յունիս 4